

УДК 377.1

РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄТВОРЧОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ XXI СТОЛІТТЯ

Ірина Грабовська,

кандидат педагогічних наук, докторант

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Реферат

У статті проаналізовано суть природи культури, розглянуто питання змісту культурологічної парадигми освіти, висвітлено важливу роль гуманітарних аспектів формування особистості, окреслено шляхи виходу з кризи сучасності шляхом упровадження культурологічних дисциплін у навчальний процес, зазначено виховну роль культурознавчих циклів дисциплін з метою формування культурної ідентичності підростаючого покоління. Проведено аналіз наукових джерел із проблеми місця культури для естетичного сприйняття й освоєння предметного середовища глобалізованого суспільства, що дає підставу стверджувати, що культура є найпотужнішим засобом морально-духовного відродження особистості та формою національної свідомості. У статті описано світоглядну та освітню місію культури для становлення національної самоідентифікації через оволодіння культурними символами й атрибутами культури, зазначені умови формування національної самоідентичності особистості. Підкреслюється, що культурологічні дисципліни в навчальних планах загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів потрібно розцінювати як спробу компенсації емоційного збіднення та внутрішнього спустошення молоді на етапі технократизації освітнього процесу. Зазначено, що культурознавчі цикли здатні повернути підростаючому поколінню його духовне наповнення, розширити розуміння особливостей національної та загальнолюдської культури, духовно-моральних основ життя людини, окремих народів й усього людства, культурологічні підвалини сімейних, соціальних, суспільних явищ, сформувати компетентності в побутовій і культурно-дозвілєвій сфері, національну ідентичність, сприяти естетичному вихованню підростаючого покоління. Сформована таким чином загальнокультурна компетентність як одна з важливих ключових компетентностей Ради Європи сприятиме культурологічному й загальнолюдському розумінню молоддю наукової картини світу, розширить світогляд, формуватиме системно-практичні та міжкультурні навички для побудови суспільства крос-культурного толерантного співіснування, метапредметна роль якого – життєтворча модель освіти XXI століття. На основі аналізу теоретичних джерел розкрито значний потенціал культурологічної парадигми для забезпечення гуманітаризації й гуманізації освітньої діяльності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА:

професійна освіта, функції культури, культурна ідентичність, культура особистості, культурологічна парадигма, зміст освіти, культурний прогрес суспільства, культурологічні дисципліни, наукова картина світу, крос-культурне співіснування, міжкультурні навички, загальнокультурна компетентність

Постановка проблеми. У XXI столітті культуру розглядають як один із найвагоміших компонентів суспільного розвитку, а врахування процесів культурної інтеграції та глобалізації стає чинником, що формує зміст освітньої реформи в Україні. Нині є очевидним, що культурологічна освіта розвиває здатність особистості не лише засвоювати інформацію, а й бачити динаміку розвитку людської свідомості, створює нові суспільні цінності, що лягають в основу культурної політики держави. У сучасних державних освітніх документах визначена стратегічна культуротворча домінанта освіти, яка полягає у переході до високого технологічного інформаційного суспільства,

де якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури набувають вирішального значення для економічного й соціального потенціалу країни [3, с. 62]. У Європі, США, розвинених країнах Азії, спрямовуючи зусилля на необхідність забезпечення сталого розвитку, давно визначили потребу розвивати сферу культури на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Це пов'язано, насамперед, зі зростанням ролі особистості у стимулюванні суспільного розвитку кожної держави. Саме люди є найціннішим капіталом, невичерпним джерелом інтелектуального ресурсу, творчих ідей та інновацій. Говорячи про трансформацію

суспільних пріоритетів, провідні дослідники впродовж останніх років наголошують, що сучасне суспільство – суспільство творчих знань [2, с. 9-11]. Це зумовлює необхідність урахування культури як складової розвитку культурного потенціалу особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Усвідомлення значення культурологічної парадигми освіти та формування культурної ідентичності майбутніх фахівців зумовило появу численних вітчизняних і зарубіжних досліджень цього феномена. У них увагу зосереджено на визначенні культури як явища, що існує в різноманітних параметрах людського буття, є своєрідним транслятором втіленої у формоутвореннях культури сутності людини (Л. Вітгенштейн, С. Гатальська, Л. Дорогова, Б. Еренгрос, М. Каган, М. Кордон, Е. Маркарян, Л. Матвеева, Н. Миропольська, Л. Могильний, В. Орлов, Ю. Плиска, В. Радкевич, О. Шевнюк та ін.). Дедалі частіше провідні науковці у різних сферах досліджень (політика, педагогіка, психологія, культурологія, економіка, екологія тощо) наголошують на значенні культури у вирішенні проблеми економічного прогресу суспільства (Л. Гаррісон, Р. Іглехард, М. Кастельс, С. Ганінгтон та ін.). Зарубіжні прихильники культурологічної парадигми освіти спираються на визнання важливості цього напрямку для гармонійного розвитку особистості й культурного прогресу суспільства.

Мета статті – здійснити аналіз наукових джерел із проблеми дослідження змісту культурологічної парадигми освіти, розкрити її потенціал для забезпечення гуманітаризації й гуманізації освітньої діяльності та формування життєтворчої моделі професійної освіти XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Уточнення змісту культурологічної парадигми освіти варто розпочати з аналізу дефініції «культура». Сучасні дослідники здебільшого розглядають культуру як спосіб людського буття (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Малахов, В. Онищенко та ін.). Водночас, саме поняття культури є багатомірним і припускає різноманітні інтерпретації. Щоб зрозуміти

його багатомірність, варто вказати, що в сучасній науці існує близько тисячі його тлумачень. Опора на системний підхід дає змогу розуміти культуру як складну систему, що характеризується цілісністю, об'єктивністю, функціональністю та наявністю в ній складної структури, що включає різноманітні підсистеми. Саме таке бачення міститься у визначенні, затвердженому на Всесвітній конференції про культурну політику (Мехіко, 1982), де поняття «культура» розглядається як «сукупність своєрідних духовних матеріальних, інтелектуальних та емоційних аспектів, які характеризують суспільство або суспільну групу» [5, с. 12].

Науковцями представлено широкий спектр тлумачень поняття «культура», однак, позиції багатьох учених збігаються в тому, що культура створена людиною, існує для людини, для її розвитку й самовираження. Більшість дослідників стверджує, що культура – це людська діяльність, у процесі якої перетворюється та змінюється матеріальний світ. Погоджуємося та вважаємо досить вичерпним визначення Л. Шевнюк, яка під культурою розуміє «історично і соціально зумовлене, об'єктивоване в артефактах ставлення людини до природи, суспільства і до самої себе» [9, с. 8]. Аксиологічний підхід приводить до розуміння культури як «світу втілених цінностей» та визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей. Проаналізовані теорії «локальних» культур і цивілізації О. Шпенглера, М. Данилевського, А. Тойнбі дають змогу говорити про аксіологію як «культурософію сучасності» [1, с. 47-55].

Цікавим є опис змісту поняття «культури» Ю. Плиски, зроблений з позицій суспільних та індивідуальних досягнень, що трактуються як результат діяльності міст [6, с. 297]. Психологічна ж позиція культури характеризується в наукових джерелах як «ступінь розвитку тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття, сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, котрі

відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються в результатах продуктивної діяльності» [8, с. 313]. Такі трактування культури дають змогу розкрити проблему визначення цього феномена з боку його динамічних характеристик і зрозуміти означене явище як динамічну систему, що в своєму розвитку сягає певної довершеності. Наведені положення є підставою для висновку про те, що культура є явищем, що акумулює досвід життєдіяльності людей, забезпечує його збагачення й передачу від минулих до прийдешніх поколінь, виявляється в досягненні суспільством і людиною певного рівня розвитку та освіченості. Спираючись на тричастинний поділ культури (матеріальна, соціальна, духовна), здійснений А. Кребером і К. Клакхоном, треба зазначити, що всі ці елементи єдиної системи культури тісно взаємопов'язані. Суть природи культури полягає в тому, що вона збагачує естетичні почуття індивіда та його духовний світ через притаманні їй власні провідні характеристики як носій цінностей суспільства, його потреб, мотивацій.

Цілком очевидно, що культура – це своєрідний індикатор відображення різних форм людського буття. В залежності від стану особистості, в якому вона перебуває, можна зробити висновок і про загальний стан духовного життя суспільства тієї чи іншої епохи. Проведений аналіз теоретичних джерел щодо дефінітивного аналізу поняття «культура» став підставою для певних узагальнень. По-перше, культура тлумачиться більшістю науковців як складне інтегративне явище, що на сучасному етапі стає найпотужнішим засобом морально-духовного відродження особистості та формою національної свідомості. Оскільки культура представляє символи й атрибути нації, що сприяють самоідентифікації, оволодіння ними допомагатиме становленню національної ідентичності особистості. По-друге, володіючи засобами емоційного впливу, культура проникає в глибинні пласти людської особистості, торкається найтонших струн її душі, а, відтак, сприяє розвитку образного мислення, естетичного сприйняття й освоєння предметного середовища глобалізованого суспільства. По-третє,

культура, маючи світоглядну та освітню місію, здатна сформувати різнобічні естетичні інтереси кожної особистості, сприяти, в кінцевому результаті, становленню культурної ідентичності підростаючого покоління шляхом вивчення в освітніх закладах культурологічних дисциплін.

Змістові компоненти культурологічних дисциплін мають значний виховний вплив на становлення людини як особистості великої культури. Необхідно зазначити, що культура має значні резерви для забезпечення гуманітаризації й гуманізації професійної освіти, що задекларовано в численних офіційних документах про освіту. Аналіз культурологічної спрямованості навчального процесу як одного з важливих підходів у теорії й практиці освіти дає можливість припустити, що саме культурологічне наповнення дисциплін сприятиме побудові ідеальної моделі «культурної людини» певної епохи. Це, в свою чергу, дасть змогу визначити сучасні пріоритети, що полягають у гуманізації та демократизації сучасної освіти. Усвідомлення змісту й культурологічної спрямованості соціогуманітарних дисциплін неможливе без розуміння суті нової філософії освіти, в якій суб'єкт навчання є результатом і процесом розвитку соціокультурної системи. Тому головною особливістю сучасного педагогічного мислення вчені вважають конструювання цілісних освітніх моделей, які відображають єдину систему суспільних і психолого-педагогічних поглядів [4, с. 101]. Фундаментом цих моделей вважається сучасна філософія освіти, наскрізним аспектом якої є формування духовних цінностей, що визначають життєтворчі смисли й орієнтації особистості.

Проведений аналіз наукових джерел із проблеми місця культури в предметному середовищі глобалізованого суспільства дає підставу стверджувати, що культура є найпотужнішим засобом морально-духовного відродження особистості та формою національної свідомості. Оволодіння символами й атрибутами культури сприятиме світоглядній та освітній місії культури, стане основою становлення особистісної та національної самоідентифікації людини.

Сформована таким чином загальнокультурна компетентність як одна з важливих ключових компетентностей Ради Європи сприятиме культурологічному й загальнолюдському розумінню молоддю наукової картини світу, формуватиме системно-практичні та міжкультурні навички для побудови суспільства крос-культурного толерантного співіснування, метапредметна роль якого – життєтворча модель освіти XXI століття. Дана місія може бути виконана через повернення в навчальні плани професійних навчальних закладів культурологічних дисциплін, які утверджуватимуть естетичні ідеї побудови суспільства крос-культурного толерантного співіснування за допомогою широкого спектру виховних засобів, здійснюючи важливу освітню функцію. Саме тому культурологічні дисципліни в навчальних планах загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів варто розцінювати як спробу хоч якоюсь мірою компенсувати втрати, які освіта понесла за минулі роки, що призвело до емоційного збіднення та внутрішнього спустошення молоді. Адже культурознавчі цикли здатні повернути підростаючому поколінню його духовне наповнення й культурну ідентичність, сприяти естетичному, морально-етичному, національному вихованню. Так було, наприклад, у «школі під голубим небом», яку запропонував світові видатний український педагог В. Сухомлинський, підкреслюючи, що висока ідея утверджується лише в людей, які знають азбуку людської культури.

Визначаючи світоглядну функцію культури, не можемо не торкнутися педагогіки серця як важливого компонента

формування світогляду особистості. Починаючи від філософії Г. Сковороди і до школи радості В. Сухомлинського, педагогіка серця в освітній сфері стимулювала розвиток мислення, насиченого емоційно-чуттєвими елементами, а, відтак, спонукала дитину до розкриття своєї глибинної сутності. Слов'янофільська концепція «сердечного мислення» і цілісне знання, що досягається з його допомогою, знання, яке об'єднує розум, почуття й віру, є цікавим навіть не стільки як теоретичне нововведення, скільки як відображення реального стану національної свідомості та вираз її імпульсивного тяжіння до художнього сприйняття життя [7, с. 253].

Висновок. Таким чином, на основі аналізу теоретичних джерел розкрито значний потенціал культурологічної складової для забезпечення гуманітаризації й гуманізації освітньої діяльності. Культурологічна парадигма професійної освіти є важливим напрямом культурного прогресу суспільства й гармонійного розвитку особистості. Розвинена культура особистості дасть змогу людині застосувати духовно-естетичні критерії оцінки до свого внутрішнього світу, сприятиме ефективному самовдосконаленню. Сформована культура особистості здатна компенсувати негативні явища, що стали наслідком технократизації освіти, повернути суспільство до категорій духовних і моральних цінностей, формуючи тим самим життєтворчу модель освіти XXI століття. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в пошуку оптимальних шляхів модернізації навчальних планів освітніх закладів шляхом повернення до них культурологічних дисциплін та вдосконалення їх змісту.

Література

1. Витгенштейн Л. Культура и ценность / Л. Витгенштейн // Философские работы. – Ч.1. – М. : Просвещение, 1994. – 425 с.
2. Гантінгтон С. Культуру слід враховувати / С. Гантінгтон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 53. – С. 8-13.
3. Концепція загальної середньої освіти (12 річна школа) // Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: довідково-методичне видання / Упор. О. Гайдамака, М. Демчишин. – Х. : Торсінг плюс, 2006. – С. 62-78.
4. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
5. Про культурну політику: матеріали конференції (Мехіко, Мексика. – 6 серпня

1982 р.) – К. : Британська рада в Україні, 2002. – 156 с.

6. Плиська Ю. Культура та її розвиток як основна проблема сучасності (порівняльні аспекти) / Ю. Плиська // Наукові записки. Серія “Психологія і педагогіка”. – Острог, 2004. – Вип. 5. – С. 291-297.

7. Сковорода Г. Твори у 2т. / Г. Сковорода. – К. : Обереги, 1994. – Т. 1. – 527 с.

8. Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А. Ивина. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

9. Шевнюк О. Культурологічна освіта майбутнього вчителя / О. Шевнюк // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 3. – С. 2-6.

Реферат

Роль культурологической парадигмы в формировании жизнеобразующей модели образования XXI столетия

Ірина Грабовська,

кандидат педагогических наук, докторант

Института профессионально-технического образования НАПН Украины

КЛЮЧЕВЫЕ

СЛОВА:

профессиональное образование, функции культуры, культурная идентичность, культура личности, культурологическая парадигма, содержание образования, культурный прогресс общества, культурологические дисциплины, научная картина мира, кросс-культурное сосуществование, межкультурные навыки, общекультурная компетентность

В статье проанализирована сущность природы культуры, рассмотрен вопрос содержания культурологической парадигмы образования, отмечена важная роль гуманитарных аспектов формирования личности, очерчены пути выхода из кризиса современности путем внедрения культурологических дисциплин в учебный процесс, отмечена воспитательная роль культуроведческих циклов для формирования культурной идентичности подрастающего поколения. Проведен анализ научных источников по проблеме места культуры для эстетического восприятия и освоения предметной среды глобализованного общества, которое дает основание утверждать, что культура является мощнейшим средством морально-духовного возрождения личности и формой национального сознания. В статье описана мировоззренческая и образовательная миссия культуры для становления национальной самоидентификации через овладение культурными символами и атрибутами культуры, отмечены условия формирования национальной самоидентификации личности. Подчеркивается, что культурологические дисциплины в учебных планах общеобразовательных школ, профессионально-технических и высших учебных заведений следует расценивать как попытку компенсации эмоционального обеднения и внутреннего опустошения молодежи на этапе технократизации образовательного процесса. Отмечено, что культуроведческие циклы способны вернуть подрастающему поколению его духовное наполнение, расширить понимание особенностей национальной и общечеловеческой культуры. Сформированная таким образом общекультурная компетентность как одна из важных ключевых компетентностей Совета Европы будет содействовать культурологическому и общечеловеческому пониманию молодежью научной картины мира, расширению мировоззрения, формирования системно-практических и межкультурных навыков для построения общества кросс-культурного толерантного сосуществования, метапредметная роль которого – жизнеобразующая модель образования XXI столетия. На основе анализа теоретических источников раскрыт значительный потенциал культурологической парадигмы для обеспечения гуманитаризации и гуманизации образовательной деятельности.

Abstract

The role of culture paradigm for creation the XXI Century life-forming model

Iryna Hrabovska,

Ph.D., postdoctoral student,

Institute of vocational education and training of NAES of Ukraine

KEY WORDS:

professional education, functions of culture, cultural identity, culture of the personality, culture paradigm, content of education, cultural progress of society, culture disciplines, scientific picture of the world, cross-cultural coexistence, cross-cultural skills, common cultural competence

In article the culture nature essence is analysed, the question of maintenance of a culture paradigm of education is considered, the important role of humanitarian aspects of forming of the personality is noted, ways of recovery from the crisis of the present by implementation of culture disciplines in educational process are outlined, the educational role of culture cycles for forming of cultural identity of younger generation is noted. The analysis of scientific sources on a problem of the place of culture for aesthetic perception and development of the subject environment of the globalized society which gives the grounds to claim that the culture is the most powerful means of moral and spiritual revival of the personality and a form of national consciousness is carried out. In article the world outlook and educational mission of culture for formation of national self-identification through mastering cultural symbols and attributes of culture is described, conditions of forming of national self-identification of the personality are noted. It is emphasized that culture disciplines in curricula of comprehensive schools, professional and higher educational institutions it is necessary to regard as attempt of compensation of emotional depletion and internal devastation of youth at a stage of a technocratisation of educational process. The understanding of features of national and universal culture notes that culture cycles are capable to return to younger generation its spiritual filling, to expand. The common cultural competence as one of important key competence of the Council of Europe created thus, will promote culture and universal understanding youth of a scientific picture of the world, to expansion of outlook, forming of system and practical and cross-cultural skills for creation of society of cross-cultural tolerant coexistence which meta-subject role – XXI century life-forming model. On the basis of the analysis of theoretical sources the considerable potential of a culture paradigm for ensuring humanization of educational activity is realized.

References

1. Vythenshteyn L. Culture and Values / L. Vythenshteyn // Philosophical work. – Part 1. – M. : Education, 1994. – 425 p.
2. Huntington S. Culture should be considered / S. Huntington // Independent cultural journal «ІІ». – 2008. – № 53. – P. 8-13.
3. The concept of secondary education (12 year school) // Teachers book subjects of artistic and aesthetic cycle reference and methodical publication / stop. A. Gaydamak, M. Demchyshyn. – H. : Torsinh plus, 2006. – P. 62-78.
4. Kremen V. Education in Ukraine – innovative aspects of the Strategy. Realization. Results / V. Kremen. – K. : The letter, 2005. – 448 p.
5. On cultural policies : materials Conference (Mexico City, Mexico. – 6 August 1982). – K. : British Council in Ukraine, 2002. – 156 p.
6. Pliska S. Culture and its development as a major problem today (comparative aspects) / S. Pliska // Scientific notes. A series of "Psychology and Pedagogy." – Ostrog, 2004. – Vol. 5. – S. 291-297.
7. Skovoroda G. Works at 2m. / G. Skovoroda. – K. : Talismans, 1994. – Vol 1. – 527 s.
8. Philosophy: Encyclopedic Dictionary / Ed. A. Yvyna. – M. : Gardariki, 2004. – 1072 p.
9. Shevnyuk O. Cultural education future teachers / O. Shevnyuk // Art and Education. – 2003. – № 3. – P. 2-6.